

سخنرانی سید علی محمودی

نشست: «چیستی دانشگاه، کیستی کنشگر علمی»

گروه علمی - تخصصی جامعه‌شناسی نظری انجمن جامعه‌شناسی ایران

باشگاه اندیشه

زمان: ۲۹ شهریور ۱۴۰۲

پرسش اصلی: چرا باید دانشگاه از جنبه‌های علمی و ساختاری، مستقل باشد؟

یکم. جدال دانشکده‌ها: نظریه کانت درباره دانشگاه

سه دانشکده الهیات، حقوق و پزشکی از سوی دانشکده فلسفه مورد پرسش، نقادی و ارزیابی قرار می‌گیرند. فیلسوفان نه با دولت‌ها سرچنگ دارند و نه خود را یکه‌تاز عرصه دانشگاه می‌دانند. کار آنان، پرده‌برداری از حقیقت، سنجش اعتبار معرفت‌شناختی فرآورده‌های علمی، و میزان سازگاری آن‌ها با مبانی انسان‌شناسی و اخلاق است. دولت می‌تواند پرسش‌های راهبردی، خط‌مشی‌ها و برنامه‌های خود را جهت بررسی با دانشگاه در میان بگذارد و خواهان پاسخ‌های دانشگاهیان شود. دولت می‌تواند نیازهای کشور در تربیت نیروی انسانی، شامل فارغ‌التحصیلان رشته‌های تحصیلی علمی مورد نیاز را از دانشگاه درخواست کند. تأمین بودجه دانشگاه از وظایف دولت است. ارزیابی دیدگاه‌ها و نظریه‌ها، تعیین موضوع‌های درسی، متون درسی، روش‌ها و دیگر موضوع‌های علمی دانشگاه، از حیطة وظایف و اختیارات دولت‌ها خارج است. دولت حق ندارد در درونمایه فعالیت‌های علمی دانشگاه، مانند موضوع‌ها، گفتمان‌ها و روش‌ها دخالت کند. دولت نباید برای دانشگاه دستورالعمل‌های علمی، ایدئولوژیک و سیاسی صادر کند و خواستار اجرای آن‌ها شود.

کانت نهاد دانش و دانشگاه را از دولت (نهاد قدرت سیاسی) مستقل می‌داند. نقد قدرت سیاسی، کار «مقامات رسمی» نیست، بلکه از وظایف «آموزگاران آزاد حق، یعنی فیلسوفان» است. دولت‌یان در عرصه سیاست «کنشگر» اند، اما فیلسوفان و استادان دانشگاه، «نظاره‌گر»؛ یعنی عهده‌دار نقادی، سنجش‌گری و ارزیابی نظام سیاسی.

فیلسوفان و دانشگاهیان توقع ندارند که آراء آنان بر سیاست‌های حاکمان، شامل قوای سه‌گانه مقننه، قضاییه و مجریه برتری داشته شود. آنان انتظار دارند که دیدگاه‌هایشان به درستی فهمیده و در مطاوی آن‌ها تأمل شود و از آن‌ها در اداره کشور استفاده شود.

یکه سالاری و تمامیت‌گرایی نظام‌های استبدادی، بیش از همه، این نظام‌ها را در بحران، تنگنا و خطر فروپاشی قرار می‌دهد. تقابل دولت با دانشگاه‌ها و ایجاد انواع محدودیت‌ها و مضایق برای استادان در انجام وظایف علمی و پژوهشی، موجب خسران‌های چندسویه می‌شود. هم فعالیت‌های دانشگاه را به رکود می‌کشاند، هم کشور را از مدار توسعه خارج می‌سازد، و هم حکومت را در بحران مشروعیت و کارآمدی فرومی‌برد.

رهنمود کانت این است که باید همواره پنجره‌های دانشگاه به سوی درهای کاخ سیاست گشوده باشد تا حاکمان صدای فیلسوفان و اندیشه‌وران را به درستی و دقت بشنوند و دربارهٔ آراء آنان اندیشه کنند و آموزه‌های آنان را در امور سیاسی به کار گیرند.

دوم. استقلال علمی دانشگاه

از شرط‌های بنیادین استقلال علمی دانشگاه، آزادی و بی‌طرفی است. آزادی اندیشه، بیان، قلم، نقادی و سنجش هر وضعیت انسانی، و نهادهای دانشجویی، از نمونه‌های آزادی دانشگاه است که استقلال این نهاد علمی را نشان می‌دهد. بی‌طرفی دولت در برابر فعالیت‌های فکری و علمی دانشگاهیان، نماد برخورداری دانشگاه از استقلال است.

استقلال علمی دانشگاه، یعنی برخورداری دانشگاه از فضای آزاد و ناوابسته در انجام فعالیت‌های علمی، شامل تدریس، پژوهش، برنامه‌ریزی موضوع‌های درسی، انتخاب متون درسی، انتخاب روش‌های علمی متناسب با هر موضوع درسی، نقد موضوع‌های هر رشتهٔ تحصیلی مانند نظریه‌ها و گفتمان‌ها به صورت گفت‌وگوی استادان و دانشجویان.

در چرایی استقلال دانشگاه می‌توان گفت که فقط در چنین دانشگاهی امکان طرح پرسش‌های آزادانه و متاملانه، و پژوهش‌های عالمانه و روشمند فراهم می‌آید. وقتی استقلال را از دانشگاه سلب می‌کنند، این نهاد سازنده، زیر سایهٔ سنگین سیطرهٔ کمیت، دیوانسالاری و مدرک‌سازی، به کژراهه درمی‌افتد.

دانشگاه، پادگان و سربازخانه نیست که در آن استادان و دانشجویان به صف شوند و گوش به فرمان مقام‌های مافوق، هرچه آنان گفتند، طابق‌النعل بالنعل اجرا کنند. این شیوه، طبیعت نظامی‌گری است، نه سلوک دانشوری. دانشگاه نمی‌تواند زیر فرامین دولت‌ها قرار گیرد. در این صورت، به جای گشودن گره‌ها، کلاف سردرگم ادارهٔ کشور به شیوهٔ فرمان‌سالارانه، دولت را در هاویهٔ سرگردانی و ندانم‌کاری فرو می‌افکند. این دولت است که باید ناگزیر به دانشگاه تکیه کند، نه دانشگاه به دولت.

دانشگاه مستقل به عرصهٔ عمومی، شهروندان، سرنوشت کشور و نحوهٔ مدیریت آن، نگاه ژرف و مستمر دارد. از وظایف دانشگاهیان، نظارت مداوم و نقد جدی راهبردها، قانون‌ها، سیاست‌ها و برنامه‌های کشور است و ارائهٔ نظرها، پیشنهادها و رهنمودها. درهای چنین دانشگاهی به سوی خیابان، جامعه، دولت و ساختارهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی باز است. دانشگاه با چشم‌های باز به شهروندان، قدرت حاکم و جهان می‌نگرد.

سوم. استقلال ساختاری دانشگاه

دانشگاه افزون بر استقلال علمی، باید از نظر ساختاری نیز آزاد و مستقل باشد. موارد زیر در این خصوص دارای اولویت و اهمیت بنیادین اند:

۱. پذیرش دانشجو، براساس آزادی، برابری، بی طرفی و رقابت سالم دانشجویان برمدار قانون عادلانه.
۲. پذیرش استاد، بر اساس قانون‌های مصوب عادلانه و فارغ از تبعیض و اعمال نفوذ. این پذیرش از جنبه‌های علمی و فکری باید وفق سنت دانشگاهی، از سوی گروه‌ها و شوراهای آموزشی و پژوهشی، شامل اعضای هیئت علمی دانشگاه صورت گیرد. ملاک‌های علمی و توانایی‌های آموزشی و پژوهشی، با خردمندی، نگاه بی طرفانه و اخلاقی، باید مبنای پذیرش استاد باشد. استاد دانشگاه تعریف مشخص و جایگاهی ویژه در هر کشور دارد. هر که از راه می‌رسد را نمی‌توان و نباید از آنجا که «عزیز کرده»، «از بالا توصیه شده»، «خودی» و «سفارشی» است، حتی با ضرب و زور به عنوان «استاد» به دانشگاه تحمیل کرد. استاد واقعی باید مراتب دشوار علمی، اخلاقی و فرهیختگی را به صورت عینی و نه فضایی و نمایشی گذرانده باشد، دارای کارنامه علمی با کیفیت و برجسته‌ای باشد، تا دانشگاه به او اجازه ورود بدهد.
۳. سمت‌های مدیریتی دانشگاه از هیئت امناء، ریاست دانشگاه تا مدیریت شوراها و گروه‌های آموزشی و پژوهشی، بایستی از سوی هیئت‌های علمی به صورت آزاد و دموکراتیک برگزیده و تعیین شوند.
- تأسیس بخش‌ها و نهادهای درون-دانشگاهی و یا برچیدن نهادهای موجود، باید از سوی مدیریت انتخابی دانشگاه با نظارت و هم‌اندیشی با استادان صورت گیرد و از بیرون دانشگاه، دیکته و اعمال نشود.
۴. تأسیس بخش‌ها و نهادهای جدید درون-دانشگاهی و یا لغو و برچیدن نهادهای قبلی، باید از سوی مدیریت دانشگاه با نظارت و هم‌فکری استادان صورت گیرد و از خارج دانشگاه، دیکته و اعمال نشود.
۵. مرزبانی حریم آزاد، بی طرف و مستقل دانشگاه از دخالت‌های نظام سیاسی در مسائل علمی و ساختاری، از اختیارات مدیریت دانشگاه و با نظارت دقیق و مستمر اعضای هیئت علمی است.
۶. برچیدن دفاتر و نهادهای اشخاص، گروه‌ها و دسته‌های غیر دانشگاهی و غیر دانشجویی از دانشگاه، زیر هر عنوانی، ضرورتی حتمی، عاجل و اجتناب‌ناپذیر است.
۷. حمایت، تقویت و تثبیت انجمن‌های دانشجویی متکثر و مستقل، با حفظ برابری، فارغ از هرگونه تبعیض، و نیز آزادی فعالیت‌های دانشجویی در چارچوب اساسنامه‌های مصوب با تأمین خواست و نظر دانشجویان، بدون ایجاد محدودیت و مزاحمت، امری بدیهی و لازم است.

